

SLAVENI U RANOM SREDNJEM VIJEKU I POGLED FLORINA CURTE¹

Ovaj se rad bavi interpretacijama ranih Slavena kroz prizmu njihovog etniciteta, jezika i arheoloških kultura, koje se vežu uz njih. U radu se primarno promatra pristup Florina Curte, koji snažno kritizira ranije teorije i interpretacije i iznosi svoje interpretacije povijesnih materijala vezanih uz Slavene, koji su se koristili u ranijim teorijama. Paralelno s time promatra se pristup drugih suvremenih povjesničara, poput Barforda i Pleterskog, i kako oni interpretiraju materijale, kojima se Curta koristi za svoje teorije.

Osim pristupa znanstvenika u radu se također obrađuje i pitanje slavenskoga identiteta, odnosno etniciteta. Postavlja se pitanje može li se uopće u tome razdoblju govoriti o široj svijesti i o zajedničkom identitetu. Obrađuje se tema slavenskog jezika i kako je došlo do današnjega raspona slavenskih jezika. Postavlja se pitanje interpretacije arheoloških kultura, koje se pripisuju Slavenima, i možemo li ih zapravo pripisati jednoj zajednici. Iznosi se i pitanje pouzdanosti bizantskih izvora za ranu povijest Slavena, kao ranijih primarnih izvora za istraživanje povijesti ranih Slavena.

Ključne riječi: rani Slaveni, Florin Curta, arheološke kulture, slavenski etnicitet, slavenski jezik, lingua franca.

1. UVOD

Tema ovog rada su Slaveni u ranom srednjem vijeku i tumačenje njihove arheološke kulture², jezika i etniciteta³ u historiografiji i ostalim srodnim disciplinama prije Curtinog djela i novine koje on donosi svojim interpretacijama. Slaveni su se pojavili na povijesnoj pozornici upravo u radovima bizantskih autora kao što su Prokopije i Jordan. Oni su tada bili misterij za Bizantince zbog svoje nagle pojave na *limesu* i zbog prijatnje koju su predstavljali za njihove pogranične teritorije. Oni su

1 Ovaj rad prerađena je verzija završnog rada obranjenog 29. rujna 2021. godine.

2 Arheološka kultura predstavlja zajednicu ljudi koji dijele iste kulturne karakteristike, imaju iste kulture prakse ili rabe slične artefakte. Neki znanstvenici smatraju da arheološke kulture predstavljaju etničke skupine, a neki se znanstvenici protive toj ideji.

3 Etnicitet je skupina ljudi koja se smatra dijelom iste skupine temeljem nekih zajedničkih atributa, poput kulture, jezika, tradicija ili porijekla.

ih automatski definirali kao jednu etničku grupu i dosad se ta klasifikacija poštovala, ali s pojavom novih pristupa povijesnoj znanosti ta klasifikacije dovedena je u pitanje.

U zemljama koje danas smatramo slavenskim, do pojave prvih naznaka suvremenih historio-grafskih metoda, istraživanje ranih Slavena odvijalo se prema već uhodanom toku. Sva istraživanja uključujući i ona novija, većinom su se odvijala unutar okvira uspostavljenih u 19. i 20. stoljeću. Starija su se istraživanja samo proširivala i ažurirala novim datacijama, kronologijama i interpretacijama. Naravno postojale su određene nedoumice i prepirke oko nekih teorija, poput one o *Urheimatu*⁴ Slavena između alohtonista i autohtonista, ali se čvrsto ukorijenjene teorije dobrim dijelom nisu previše preispitivala. U ranijim etapama znanstvenog istraživanja slavenski etnicitet bio je aksiom, ali u Curtinim interpretacijama on se dovodi u pitanje.

U fokusu rada pitanje je tumačenja arheoloških kultura te veze s etnicitetom njihovih nositelja, preispituje se kulturno-historijski pristup, koji implicira da je kultura jednaka etnicitetu. Curta naglašava da se raniji autori nisu držali čak niti toga principa jer su penkovsku, prašku i koločinsku kulturu pripisivali jednom slavenskom etnicitetu. Osim samog tumačenja arheoloških kultura i njihove povezanosti s etnicitetom, Curta se također osvrće na arheologiju i na njeno označavanje pojedinih nalazišta ili artefakata kao „slavenskih“. Osim što kritizira neke ranije arheološke interpretacije „slavenskih“ kultura, on se također koristi arheologijom i njenim otkrićima kako bi pobio teze o postojanju jedinstvene „slavenske“ kulture, kontinuitetu razvoja „slavenskih kultura“ i kako bi pobio ideju o masovnoj migraciji „slavenskog“ stanovništva s područja *Urheimata*. Također se uspoređuju Curtine teorije i pristup, s pristupima Barforda i Pleterskog, koji su se također bavili pitanjem Slavena, njihovih migracija i etniciteta, ali njihovi pristupi razlikuju se od Curtinog jer kod njih ne postoji nagli raskid s prijašnjim teorijama.

Relevantno je i pitanje današnje raširenosti slavenskih jezika te povezanosti jezika i etniciteta. Curta smatra da jezik u ovom slučaju nije etnički označitelj⁵, a svoj zaključak temelji na teoriji o slavenskom jeziku kao općem jeziku (*koine*⁶ ili *lingua franca*⁷) što automatski isključuje bilo kakav etnički aspekt jezika na temelju njegove uloge u komunikaciji. Svojim teorijama on pokušava dokazati da slavenski etnicitet ne postoji i da se neka slika o njemu ne može izvađati iz postojanja praslavenskog jezika. Na kraju se postavlja pitanje jesu li svi „Slaveni“ bili i etnički Slaveni, odnosno radi li se ovdje o konceptu koji su konstruirali bizantski autori ili postoji stvaran temelj za postojanje slavenskog etniciteta.

Curta svoje teorije temelji na ideji da je postojanje slavenskog etniciteta zapravo kriva interpretacija stanja u *barbaricumu* kakvu su ponudili bizantski autori i preuzimanje te pogrešne interpretacije od strane znanstvenika u 19. i ranom 20. stoljeću i protezanje tih shvaćanja sve do danas. On smatra kako su bizantski autori olako koristili termin Slaveni za sve narode s druge strane Dunava.

4 *Urheimat*, prevedeno na hrvatski prapostojbina, lingvistički je koncept, koji predstavlja mjesto iz kojega potječe jezik iz kojeg se grana cijela skupina srodnih jezika i mjesto odakle potječe narod, koji se koristi tim jezikom.

5 Etnički označitelj ili marker je nešto što služi kao sredstvo prepoznavanja pripadnika iste etničke zajednice. Etnički označitelji mogu biti religija, jezik ili određeni kulturni simboli. U slučaju Slavena etnički označitelj može biti jezik, određena kulturna praksa, pogrebni običaji itd.

6 *Koine* je jezik koji nastaje kontaktom različitih dijalekata, koji su dovoljno slični da njihovi govornici mogu komunicirati svatko na svome dijalektu i da se svejedno razumiju. Takvim dugotrajnim kontaktom dolazi do formacije novoga jezika koji u sebi ima elemente svih svojih sastavnica.

7 *Lingua franca* je jezik koji nema svrhu osnovne komunikacije, nego komunikacije u posebnim okolnostima, poput na primjer trgovine, diplomacije itd.

Svakako valja napomenuti da nisu niti sve njegove teorije jednako čvrste. Najčvršće su teorije vezane uz arheološku perspektivu, pogotovo jer su se pojedini nalazi u ranijim instancama proizvoljno tumačili i povezivali sa Slavenima, ali s druge strane njegove teorije o jeziku i etnicitetu ne stoje na tako čvrstim temeljima. Obje se oslanjaju na određen način interpretacije podataka i na idealno poklapanje svih varijabli. Curtine teorije pokrenule su veliku raspravu između znanstvenika, koji se bave poviješću Slavena i zbog njegovih teorija upućen mu je velik broj kritika od strane dobrog dijela ostalih povjesničara koji se bave tom tematikom. U ovakvom spletu okolnosti možemo se nadati da će rasprave koje su krenule zbog Curtinih djela, nagnati znanstvenike da se još intenzivnije bave problematikom povijesti ranih Slavena i da će to dati rezultate u vidu novih podataka i znanstvenih radova, koji će nam ponuditi novi uvid u povijest Slavena.

Najvažnija literatura za pisanje ovog rada svakako su obje Curtine knjige, *Making of the Slavs* i *Slavs in the Making*, u kojima Curta iznosi svoje ideje o jeziku, etnicitetu i kulturama. U novijoj knjizi *Slavs in the Making* autor doručuje i proširuje svoju teoriju, koju zatim primjenjuje na šire geografsko područje, i pokušava se osvrnuti na kritike koje su upućene njegovom prvom djelu. Najvažnijoj literaturi također pripadaju knjiga Paula Barforda *The Early Slavs*, koje nudi modernu, ali ne i relativističku perspektivu tog povijesnog razdoblja, i knjiga Andreja Pleterskog *Etnogeneza Slovanov*, koja nudi širok presjek mnogobrojnih teorija o pojavi Slavena, njihovom porijeklu, jeziku i kulturi. Pored ovih svakako treba navesti i ostale autore, čija djela se manje koriste u ovom radu, ali su svejedno jako bitna, a to su: Valentin Vasiljević Sedov, Martin Gojda, Danijel Džino, Hrvoje Gračanin i Lujo Margetić čija se djela primarno odnose na problematiku Slavena u povijesti, a autori iz dvije zbirke znanstvenih radova: *Franks, Northmen and the Early Slavs* i *Revisiting Nationalism* ključni su za razumijevanje pitanja etniciteta u prošlosti.

2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA SLAVENA

U predznanstvenom stadiju povijesne znanosti pisana su mnoga djela o povijesti Slavena ili o povijesti jedne od nacija koje danas nazivamo slavenskim nacijama, ali znanstveno istraživanje Slavena počinje tek u devetnaestom stoljeću paralelno s razvojem romantizma i nacionalne ideje kod mnogih naroda istočne i srednje Europe, pa tako i onih slavenskih. Za Florina Curtu, ta veza nacionalnog buđenja i znanosti bila je ključan faktor u formiranju njegova pogleda na ranije teorije.

U tom razdoblju, mogućnosti istraživanja bile su ograničene, arheologija nije bila razvijena, nalaza je bilo malo, a velik broj izvora tada je bio nepoznat ili ograničen razdobljem u kojem je pisan. Logičnim slijedom događaja primat u istraživanju tada preuzima lingvistika, jer ona nije bila ograničena materijalnim nalazima. Lingvistici su prema tadašnjim teorijama trebali samo moderni slavenski jezici kako bi rekonstruirala praslavenski ili protoslavenski jezik, pomoću kojeg bi mogla smjestiti Praslavene u prostoru, odnosno pronaći njihov *Urheimat*, i otkriti određene elemente njihovog života i kulture. Ovdje svakako treba spomenuti teoriju botaničara Rostafinskog, koji je prema nazivima vrsta drveća u slavenskim jezicima uspio odrediti koji nazivi drveća u slavenskim jezicima imaju praslavenske korijene, a koji su posuđenice iz germanskih jezika. Samim time smjestio je takozvani *Urheimat* Slavena u područje Pripjata.⁸ Ta je teorija imala jedan značajan problem, kako bi odredio pradomovinu Slavena Rostafinski je koristio raširenost tih vrsta drveća u 19. stoljeću, a

⁸ Ove podatke o povijesti istraživanja Slavena nalazimo u F. CURTA 2001: 8.

mi ne možemo znati je li u razdoblju rane povijesti Slavena raspon te vrste drveća bio jednak onome iz devetnaestog stoljeća. Osim toga imamo i ruskog povjesničara A. L. Pogodina, koji je pokušao metodom hidronimije, imena rijeka i jezera, otkriti *Urheimat* Slavena. Na kraju ga je smjestio na područje Volinja i Podolja.⁹ Naravno postoji još raznih lingvističkih teorija o slavenskom *Urheimatu*, svaka sa svojim zaključcima, ali kao što je P. Barford napomenuo u svome djelu, svi ti zaključci su relativno nestabilni i idealizirani, jer se mnogo različitih varijabli treba poklopiti kako bi oni bili istiniti. Zasad se moramo zadovoljiti time da prapostojbinu Slavena možemo samo smjestiti na šire područje istočne Europe.¹⁰ Također je naveo da je jedina relativno pouzdana stvar iz teorije hidronimije, razgraničenje slavenskih i baltskih hidronima.¹¹ Lingvističke teorije bile su dosta kritizirane, ali su se u nekoj mjeri uspjele održati do danas, iako je u suvremenijem razdoblju primat u istraživanju prešao na povijest i arheologiju, osobito nakon otkrića prvih nalaza vezanih uz prašku i penkovsku kulturu. Suvremeno istraživanje Slavena započinje nakon kraja drugog svjetskog rata. Prijašnji su koncepti tada već bili dosta zastarjeli, a neki su bili opterećeni ideološkim bremenom, što naravno ne isključuje činjenicu da i danas postoje teorije s tim istim problemom. Nažalost, pojavom suvremenih metoda u procesu istraživanja ranih Slavena ne prestaje i ideološki pritisak, koji se nastavio kroz cijelo razdoblje hladnog rata. Padom željezne zavjese pritisak se smanjio i istraživanja su krenula svojim putevima, ali neki znanstvenici su i dalje ostali opterećeni ideološkim implikacijama svojih istraživanja ili ih barem takvima smatra Florin Curta.

3. ARHEOLOGIJA I NJENE INTERPRETACIJE: TUMAČENJA I ANALIZA NOVOG PRISTUPA FLORINA CURTE

3.1. GLAVNE INTERPRETACIJE ARHEOLOŠKE KULTURE SLAVENA

Arheološko istraživanje Slavena počinje u 19. stoljeću kada se pojavljuju slučajni materijalni nalazi, koji se pripisuju ranim Slavenima, ali idejnim začetnikom smatra se Lubor Niederle, koji je inspirirao mlade arheologe da se bave slavenskom arheologijom. Jedan od njih bio je i Čenek Khvovika, koji je nalazište u Černjakovu pripisao ranim Slavenima, a tu također možemo napomenuti Aleksandra Spicyna, koji je otkrio srebrne ostave na području Ukrajine, koje su nazvali "Antskim antikvitetima".¹² Boris Rybakov je kasnije oba nalazišta prozvao slavenskim.

Sljedeću fazu u razvoju arheološkog istraživanja imamo u definiranju Praške kulture od strane Ivana Borkovskog i velikim poslijeratnim istraživanjima koja su provodili sovjetski arheolozi na području zapadne Ukrajine. Tijekom tih poslijeratnih istraživanja, koje je vodio Jurij Kuharenko, keramika, koja je otkrivena 1920-ih prozvana je žitomirskim tipom i smatrana je slavenskom keramikom, ali podtipom praške keramike. Dio znanstvenika smatrao je da ona zapravo prethodi keramici pronađenoj u Pragu.¹³ Najzaslužnija za klasifikaciju keramike praško-korčanske kulture je Irina Rusanova, koja je na temelju statističkih metoda i matematičkih izračuna odredila kakve proporcije mora imati keramika te kulture. Ona je također ustanovila da se ta kultura treba zvati korčak-žitomir i da nalazi

9 Preuzeto iz F. CURTA 2001: 8.

10 P. BARFORD 2001: 15.

11 P. BARFORD 2001: 14.

12 Preuzeto iz F. CURTA 2020: 27.

13 F. CURTA 2020: 30.

praške kulture zapravo pripadaju ovoj kulturi.¹⁴ Paralelno s time dolazi i do otkrića penkovske kulture. Penkovsku kulturu Sedov pripisuje Antima tumačeći Jordanovu *Geticu* i ostale pisane izvore.¹⁵ Tada se pojavljuje ideja o supostojanju dvije slavenske kulture, jedna je bila praško-korčaška i ona predstavlja Slavene iz Jordanova djela, a druga je penkovska kultura, koja predstavlja Ante iz tog istog djela. Dio znanstvenika povezuje i koločinsku kulturu sa Slavenima.¹⁶

Pripisivanjem penkovske i praško-korčaške kulture Slavenima, kreće još dublja potraga kroz vrijeme za Slavenima. Pošto se smatralo da je *Urheimat* Slavena na području srednjeg Dnjepra, sa Slavenima se počinju povezivati i ranije kulture, poput černjahovske, kijevske i zarubinske kulture, pa čak i lužičke kulture iz brončanog doba i tropoljske kulture iz neolitika. Valentin Sedov povezuje przeworsk kulturu sa Slavenima, on je taj zaključak iznio na temelju proučavanja povijesnih izvora. Pošto se u Jordanu spominje kako se Slaveni, osim Slavenima i Antima, također nazivaju i Venetima, on je zaključio da je to riječ o istim onim Venetima koje spominju Plinije i Tacit. Prema geografskom opisu iz njihovih djela, vidi se da su Veneti živjeli na teritoriju koji je u tome razdoblju bio dijelom przeworske kulture. Usto je razvio teoriju o njihovoj migraciji s područja Poljske prema području Ukrajine i naknadnoj asimilaciji tamošnjih kultura, poput kijevske i zarubinske kulture, iz kojih će se, prema njegovom tumačenju, uskoro izdvojiti prvo Anti, a zatim i Slaveni.¹⁷

Osim keramike, jedan su od ključnih elemenata u tumačenju nalazišta kulture ranih Slavena njihove nastambe i načini pokapanja. Ovaj sistem sa tri odrednice slavenskih nalazišta, ustanovio je češki arheolog Jiri Zeman, a s njegovom uporabom nastavio je i Kazimierz Godlowski.¹⁸ Oblik njihovih nastambi tipičan je gotovo za cijelo područje, koje su Slaveni naseljavali, a radi se o poluukopanim nastambama kvadratnog tlocrta, s ognjištem ili peći u kutu nastambe. Boris Rybakov je na temelju toga ustanovio da je černjahov kultura slavenska, odnosno da se radi o plemenskoj federaciji, koju su Goti predvodili, a čiji su dio bili i Slaveni, a s time se slaže i Barford.¹⁹ Što se tiče ukopa, najtipičniji su paljevinski ukopi, najčešće u ravnim grobovima, iako ponekad imamo i primjere grobnih humaka ili čak i inhumacije, potonje se primarno odnosi na prostor Karpatskog bazena.

3.2. CURTINE INTERPRETACIJE DOSADAŠNJIH TEORIJA I USPOREDBA S TEORIJAMA BARFORDA I PLETERSKOG

Curta, Barford i Pleterski imaju zasebna tumačenja ovih nalaza i teorija. Pleterski u svojoj knjizi *Etnogeneza Slovanov* više naginje ka slaganju s dobrim dijelom ustaljenih teorija, a Barford se slaže s dijelom ovih teorija, ali preferira one koje su čvršće utemeljene na arheološkim dokazima, a manje usmjerene k idealiziranim uvjetima. Curta, kao osobito važan autor za ovaj rad, ne slaže se gotovo niti s jednom od dosad navedenih arheoloških teorija, slaže se samo s pojedinim interpretacijama iz određenih teorija, a njegov pristup je snažno relativistički orijentiran i zahtijeva od svake teorije egzaktne dokaze.

14 Preuzeto iz F. CURTA 2001: 228.

15 V. V. SEDOV 2013: 112.

16 F. CURTA 2020: 30–31.

17 Preuzeto iz F. CURTA 2020: 31.

18 Preuzeto iz F. CURTA 2020: 33.

19 Preuzeto iz F. CURTA 2020: 32.

Jedan od najvećih kamena spoticanja interpretacija je etničkog značaja nosilaca raznih kultura. Curta je veliki protivnik te ideje i kulturno-historijskog pristupa arheološkim kulturama. Prema kulturno-historijskom pristupu, arheološke kulture imaju etnički značaj. Nasuprot tome Curta tvrdi da mi jednostavno ne možemo znati je li korisnik određenog materijalnog artefakta bio Slaven makar taj artefakt bio tipično slavenski. Također navodi kako arheologija često nema mogućnost da pronikne u to što su za jedan *ethnos* bili simboli etničkog identiteta, a što predmeti u svakodnevnoj uporabi.²⁰

Pleterski se ne slaže s njim i navodi kako postoje kulture, čiji su nosioci bili pripadnici različitih etniciteta, ali s druge strane postoji i puno više primjera u kojima su nosioci kulture bili pripadnici jednog etniciteta. Prema njegovoj logici, s razmjernom sigurnošću možemo pretpostaviti etnicitet korisnika materijalnih artefakata ako znamo kojoj kulturi taj artefakt pripada.²¹ Barford nigdje striktno ne navodi slaže li se, ili ne, s tim konceptom, ali iz načina na koji on prezentira Prašku, Korčašku i Penkovsku kulturu kao slavensku, proizlazi da se on slaže s tom idejom.

Dosad je u arheološkoj i povijesnoj znanosti postojao generalni konsenzus oko praške kulture, taj se konsenzus odnosio na njezin raspon, taksonomiju keramike, kronologiju i povezanost sa Slavenima. Florin Curta je protumačio prašku keramiku na potpuno drugačiji način. Prvenstveno on praškoj kulturi poriče postojanje kao jedinstvenoj kulturi, tvrdi da je taksonomija keramike koja se pripisuje praškoj kulturi jednostavno prerazličita i da je utemeljena na arbitrarnim kriterijima bez znanstvenog uporišta, samim time on smatra da je nema smisla pripisivati jednoj kulturi. Pri navođenju značajnih razlika u keramici koje su svrstane u jednu kategoriju referira se na tipologizaciju i klasifikaciju keramike praškog tipa od strane Irine Rusanove i Michala Parczewskog.²² Curta odbacuje dobar dio kronologije nalaza vezanih uz prašku kulturu, zato što procjenjuje da je datacija izvršena na pogrešan način. Curta tvrdi da se keramike praške kulture ne može povezati sa Slavenima zato što mi jednostavno ne možemo znati kako se samoidentificirao korisnik te keramike.

Osim keramike, Curta vidi problem i u interpretacijama značajki praške kulture. On navodi kako se tipične poluukopane nastambe pojavljuju na području Transilvanije u sklopu nalaza ranijih kultura, a ne praške kulture. Takvo objašnjenje ne vrijedi za druga područja, Gojda navodi da se vidi jasna razlika između slavenskih i germanskih naselja prema prostornom planu naselja i vrsti objekata, a to se odnosi na prostor s obje strane rijeke Labe.²³ Situacija je slična i s keramikom, Curta tvrdi da se keramika s umiješanim komadima ranije razbijenog posuđa koristila na području karpatskog bazena i prije pojave praške kulture. Curta nam time želi dokazati da ti identifikatori praške kulture kojima su se znanstvenici služili, nisu ispravni i samim time potkopava interpretaciju arheoloških nalaza i njihovo pripisivanje Slavenima.²⁴ Njegovi suvremenici Pleterski i Barford imaju drugačije pretpostavke o praškoj keramici, Pleterski se slaže s dosadašnjom interpretacijom njenog značenja, a Barford prihvaća uvriježene teorije, uz manje primjedbe vezane uz raspon praške kulture. On tvrdi da su praška i korčaška kultura dvije različite kulture, smatra ih srodnima, ali različitima. On ograničava prašku kulturu na područje Češke, jer nastaje kasnije i njen materijal je drugačiji od

20 F. CURTA 2020: 9.

21 A. PLETERSKI 1990: 6.

22 F. CURTA 2020: 35–36.

23 M. GOJDA 1991: 21.

24 F. CURTA 2020: 71.

prije navedene korčeaške kulture.²⁵ Osim korčeaške također je od praške kulture odvojio i kronološki kasnije i manje grupacije poput Sukow-Dziedzice i Tornow grupe.²⁶ Barford time ide prema novijim interpretacijama, koje naglašavaju postojanje mnogobrojnih mikroregija s vlastitim stilovima, koje se povezuju u jedan šiiri raspon slične keramike unutar okvira slavenske kulture.

Dosadašnje su interpretacije penkovske i koločinske kulture također problematične za Curtu. Tako primjerice za koločinsku kulturu, a usputno i za tušemlja-bancerovšćinsku kulturu, on ustvrđuje da jednostavno ne postoje dokazi da se radi o slavenskim kulturama. Curta ih ne određuje niti kao baltičke niti kao slavenske, ali navodi da su razlike između te dvije kulture i praške kulture jednostavno prevelike. Navodi da na području koločinske kulture nalazimo velik broj gradina, koje su bile naseljene za razliku od nenaseljenih gradina, koje su tipične za Prašku kulturu, usto postoje inhumacijski ukopi umjesto uobičajenih paljevinskih ukopa, a prema njemu niti njihova keramika nije srodna. Također navodi kako dokaza o navodnoj migraciji s područja slavenskog *Urheimata* nema, prvenstveno jer taj prostor ne pokazuje znakove depopulacije, što je za nje-ga uvjet za bilo kakav spomen imigracije prema području koločinske i tušemlja-bancerovšćinske kulture.²⁷ Curta također naglašava različitosti koločinske kulture u odnosu na penkovsku i prašku kulturu, to se odnosi na način ukopa, jer se u koločinskoj kulturi pokapa i inhumacijski, a paljevin-ski ukopi imaju drugačiji ritual, nego kod penkovske i praške kulture. Osim toga spominje i nalaz kopče tipa *Sucidava*, prema kojoj možemo datirati neke od koločinskih ukopa u 6. stoljeće, što je ranije od datacija koje Curta uzima za nalazišta Praške kulture. On tvrdi da je keramika ove tri grupe različita i da je koločinska kultura vrlo vjerojatno nasljednik kijevske kulture i da ju samo na temelju toga pripisuju Slavenima.²⁸ Barford se slaže s Curtinim tumačenjem, on vidi problem u teoriji da su to slavenske kulture zato što se prostiru na području baltičkih hidronima, usto tušemlja-bancerovšćinska kultura ima bitno različitu keramiku. Za koločinsku kulturu tvrdi da je moguće da je riječ o kulturi koja je nastala na području miješanja protobaltskih i protoslavenskih supstrata, odnosno da je riječ o pograničnom području između baltskog i slavenskog naseljenja, ali ju i dalje ne pripisuje Slavenima.²⁹ Pleterski s druge strane pripisuje koločinsku kulturu Slave-nima, a za tušemlja-bancerovšćinsku nije siguran, ali smatra da je moguće da je i ona slavenska. On smatra da su praška, penkovska i koločinska kultura nasljednici kijevske kulture, koju pripisuje ranijim Slavenima, iako za koločinsku kulturu, kao i Barford, smatra da se radi o slavenskim kul-turnim elementima na baltskoj podlozi.³⁰

Penkovska kultura proteže se od Moldavije do Dona i graniči s korčeaškom i koločinskom kul-turom. Dosad je bilo uvriježeno mišljenje da je penkovska kultura slavenska, a mnogi su znan-stvenici prihvatili i tezu Sedova prema kojoj je ona povezana s Antima. Curta tu tezu odlučno odbacuje, prvenstveno je odbacuje na temelju kronologije, prema pisanim izvorima Anti nesta-ju s političke pozornice 602. godine nakon uništenja od strane Avarskog Kaganata, a penkovska kultura traje sve do 8. stoljeća. Osim toga Curta vidi problem i u arbitrarnom izjednačavanju keramičkog materijala penkovske i praške kulture. Najveću razliku vidi u nastambama, koje su kod penkovske kulture često kružnog tlocrta, a unutar tih nastambi oblik peći je različit od onog

25 P. BARFORD 2001: ix.

26 P. BARFORD 2001: 66.

27 F. CURTA 2020: 133–135.

28 F. CURTA 2020: 150–151.

29 P. BARFORD 2001: 101–102.

30 A. PLETERSKI 1990: 44.

tipičnog za prašku kulturu. Uz ranije navedene razlike moramo navesti i postojanje velikog broja bogatih ostava na području penkovske kulture, a te ostave možemo povezati s postojanjem društvene elite. U praškoj kulturi u tome razdoblju još uvijek ne postoje materijalni dokazi, koji upućuju na postojanje društvenih elita.³¹ Curta ovom analizom pokušava pobiti ideju o srodnosti ove tri kulture, a samim time pokušava pobiti ideju o etnicitetu, koji bi povezao ove tri kulture, a u ovom slučaju to se odnosi na slavenski etnicitet. Pleterski penkovsku kulturu smatra nasljednicom kijevske kulture, a na tom tragu je i Barford koji spominje migracije s područja kijevske kulture³², ali Pleterski također spominje kako su vidljivi i utjecaji černjahovske kulture i nomadskih naroda na materijal Penkovske kulture, no ne dovodi u pitanje slavenski karakter kulture.³³ Utjecaj černjahovske kulture prema Pleterskome nije problematičan, zato što ju povezuje s gotskom federacijom s tog prostora čiji su dio bili i Slaveni. Za iranske skupine nomada smatra da su dio supstrata Penkovske kulture.

3.3. KRONOLOGIJA KONTINUITETA I DISKONTINUITETA

Kronologija arheoloških nalazišta vrlo je bitna za precizno određivanje vremenskog raspona postojanja kulture, za određivanje srodnosti kultura prema kontinuitetu razvoja i najvažnije za točnu interpretaciju pronađenih artefakata. Datiranje nalaza nije lako, a ponekad može biti i dosta neprecizno. Datiranje izotopima ugljika, koje je najčešće najprecizniji oblik datiranja, ponekad nam može dati preširok raspon starosti predmeta, čije nam datiranje u tom slučaju postaje neiskoristivo. Osim karbonskog datiranja pouzdane su i metode datiranja prema nalazima novčića ili dendrokronologijom, odnosno datiranjem starosti ostataka drvene građe pronađene na nalazištu.

Najčešći problem pri datiranju slavenskih nalazišta upravo je manjak artefakata uz pomoć kojih se može izvršiti precizno datiranje nalazišta. Često na nalazištima imamo samo ostatke keramike, koji se ne mogu datirati uz pomoć izotopa ugljika jer nisu organski materijal, a oni nam bez takve datacije često ne mogu ponuditi dovoljno uzak vremenski okvir za određivanje starosti nalazišta. Na to se u svojim djelima često referira Curta, on smatra da je mnogo nalazišta pripisanih Slavenima krivo datirano, odnosno da je datirano prerano ili prekasno.

Curta svojim kronološkim interpretacijama pomiče datume gotovo svih dosad uspostavljenih kronologija za širenje slavenske kulture i njenu pojavu na određenim lokacijama. Taj pomak u kronološkom datiranju zapravo je iznimno bitan jer čini razliku između kontinuiteta i diskontinuiteta između ranijih kultura i pojave praške i penkovske kulture. Kontinuitet u kulturi jedan je od temeljnih stupova teorija o povezanosti određenih ranijih kultura, poput černjahovske, kijevske i przeworske, sa Slavenima, dok diskontinuitet potvrđuje tezu Curte da Slaveni u ranijim razdobljima ne postoje i da su praška i penkovska kultura nove kulture nepovezane s ranijim kulturama. Jedan od glavnih proponenata teorije o kontinuitetu je Valentin Vasiljevič Sedov, koji navodi da na nalazištu Dančeni u Moldaviji, među grobovima černjahovskog tipa možemo pronaći grob penkovskog tipa.³⁴ Ovime on stvara direktnu kronološku vezu između černjahovske i penkovske kulture i time pokušava potvrditi kontinuitet u razvoju tih kultura.

31 F. CURTA 2020: 149–150.

32 P. BARFORD 2001: 63.

33 A. PLETESKI 1990: 43

34 V. V. SEDOV 2013: 103–104.

U Curtinim se teorijama praška kultura smatra akademskom fabrikacijom, a toj teoriji dodatnu snagu daje njegovo tumačenje diskontinuiteta u nastanku i razvoju “slavenskih” kultura. Curtina teorija o diskontinuitetu u razvoju kultura na tim područjima odlično se poklapa s njegovom tezom o širenju “slavenstva”, odnosno bolje rečeno slavenskog jezika, uz pomoć Avarskog Kaganata. To dodatno potkopava teorije o postojanju slavenske kulture.

Primjer ovoga možemo vidjeti u Curtinoj kronološkoj interpretaciji nalazišta praške kulture na prostoru današnje Češke. On tvrdi kako se najranije slavensko naseljavanje ovoga prostora prema arheološkim nalazima može smjestiti tek u prvu polovicu 7. stoljeća, a možda čak i kasnije. Ovo je u suprotnosti s ranijim istraživanjima, koja su datirala početke naseljavanja u 6. stoljeće, a češki arheolog Martin Gojda smatra da su na području Moravske i Slovačke Slaveni živjeli već u 5. stoljeću.³⁵ Prilikom formiranja te kronologije arheolozi su se, kada je bilo moguće, služili karbonskim datiranjem, ali Curta navodi da tada tehnologija još nije bila toliko precizna, ili tvrdi da se ta nalazišta ne mogu sa sigurnošću pripisati Slavenima, pogotovo ako uzmemo u obzir mogućnost paralelnog postojanja Germana na tom području.³⁶ Služeći se teorijom Godlowskog, o naseljavanju Slavena nakon odlaska Germana, ustvrdio je da se prema inhumacijskim grobovima, koji se datiraju na sam kraj 6. stoljeća ne može govoriti o Slavenskoj kulturi na ovom području u 6. stoljeću. Protuteža Curtinoj interpretaciji je teorija Jirija Zemana o mogućem suživotu Germana i Slavena na tom području, ali za to ne postoje arheološki dokazi.³⁷ Ovakvu interpretaciju usvojio je i Gojda, on navodi da postoje lingvistički dokazi o suživotu u vidu germanskih toponima i arheološki dokazi nastambi i keramike iz istog razdoblja i na istom nalazištu.³⁸

4. MIGRACIJSKI “TOPOS”

Migracija, kao objašnjenje za širenje kultura i etniciteta, dosad je bila najpopularniji izbor za arheologe i povjesničare, koji su pokušavali istražiti fenomen širenja kultura preko većih prostora.³⁹ Primjerice, dosad je bila općeprihvaćena teorija o migraciji cijeloga naroda Gota pod pritiskom Huna. Ta se teorija između ostaloga oslanjala na postojanje zapisa o velikoj migraciji, odnosno seobi, u povijesnim izvorima. S druge strane određeni autori dovode u pitanje tu teoriju i smatraju da su klasični autori imali naviku svaku migrirajuću grupaciju nazivati “narodima”, ali mi iz današnje perspektive drugačije tumačimo tu riječ, moglo je biti riječ o skupini ratnika iz različitih naroda predvođenih jednom dominantnom skupinom.⁴⁰ U skupinu tih znanstvenika koji smatraju da su zapisi o migracijama naroda samo literarni topos klasičnih pisaca, možemo svrstati i Curtu.

Curta taj pristup migraciji dovodi u domenu istraživanja Slavena. On postavlja pitanje o valjanosti dosad uvriježenih teorija o nagloj ekspanziji slavenske kulture kao posljedici velike migracije iz *Urheimata* i naglašava kako za to ne postoje arheološki dokazi. Prema njemu ne vidimo posljedice te ekspanzije niti na demografskoj slici navodnog *Urheimata* Slavena niti postoje dokazi o demografskoj eksploziji ili poljoprivrednoj revoluciji, koji bi objasnili nagli skok u broju

35 M. GOJDA 1991: 12.

36 F. CURTA 2020: 95.

37 F. CURTA 2020: 93.

38 M. GOJDA 1991: 12.

39 P. BARFORD 2001: 46.

40 P. J. HEATHER 2008: 37–38.

Slavena kojim bi se mogla opravdati konzistentnost broja stanovnika na području *urheimata*.⁴¹ On također ustvrđuje kako, u zemljama koje su Slaveni naselili, ne postoje dokazi o demografskom pražnjenju prije navodnog dolaska Slavena, nego čak suprotno, dokazi upućuju na demografsku stabilnost stanovništva prije i nakon spomenute migracije Slavena. Ovo se ne odnosi na područje Poljske i istočne Njemačke⁴²

U određenim primjerima Curta ipak priznaje postojanje kratkotrajnih migracija koje bi se potencijalno mogle povezati sa Slavenima. Dobar primjer toga je njegovo objašnjenje migracija Lazuri-Piscolt grupe, koja se pripisuje Slavenima s područja Donjeg Podunavlja. Postoje dokazi da je ta grupa migrirala s područja Moldavije na područje Transilvanije, a možda i dalje prema Slovačkoj i Poljskoj. Curta je ovu migraciju pripisao nasilnom preseljenju od strane Avara, a ne samovoljnoj migraciji stanovništva.⁴³ Njegova interpretacija nalazišta kremacijskih ukopa u Regensburg-Großprüfeningu dobro ilustrira njegov stav, jer za ovo nalazište također navodi da je moguće da je rezultat kratke migracije s prostora Karpatskog bazena, a ne velike seobe iz Ukrajine.⁴⁴ Curta se posebno osvrnuo na ovaj fenomen, jer migracija predstavlja veliku prepreku njegovim teorijama o širenju "slavenstva", kojom ću se baviti u kasnijoj fazi ovoga rada.

Barford se po pitanju migracije slaže s Curtom, on navodi kako striktno biološki gledano, jednostavno nije moguće spojiti teoriju o *Urheimatu* i teoriju o velikoj migraciji Slavena preko cijelog područja istočne i srednje Europe. On priznaje postojanje migracije, ali navodi kako je puno realnija teorija o velikom broju migracija na kratku udaljenost, tzv. „wave of advance” teorija. Teorija „wave of advance” tvrdi da se širenje kulture može odviti pomoću malih migracija, odnosno može doći do značajnog širenja kulture putem mnogobrojnih malih migracija, putem kojih populacija polako, ali sigurno prodire u novi prostor.⁴⁵ Pleterski se u svome djelu također osvrnuo na slavenske migracije. On se načelno slaže s dosad prihvaćenim teorijama o velikoj migraciji Slavena. Kao i Curta zapazio je problem demografije pa tako napominje kako u određenim područjima analize peluda pokazuju konstantnu i podjednaku naseljenost. Nije bio siguran kako to interpretirati, ali je ponudio rješenje prema kojem postoji mogućnost suživota Slavena i lokalnih populacije i polagane asimilacije lokalnih populacija. Curta je to interpretirao sasvim drugačije, on smatra da je to pokazatelj da staro stanovništvo nije napustilo prostor i za njega je to još jedna potvrda da migracije nije bilo.⁴⁶ Pleterski se i u dataciji migracije slaže s prijašnjim teorijama i datira je ranije nego Curta pa tako naseljavanje Poljske datira u 6. stoljeće, što je mnogo ranije od Curtine datacije.⁴⁷

41 F. CURTA 2020: 163–164.

42 F. CURTA 2020: 159.

43 F. CURTA 2020: 78.

44 F. CURTA 2015: 296.

45 P. BARFORD 2001: 65.

46 F. CURTA 2020: 159.

47 A. PLETERSKI 1990: 45–47.

5. JEZIK RANIH SLAVENA ILI *LINGUA FRANCA* AVARSKOG KAGANATA

Slavenski jezici danas se rasprostiru velikim dijelom Europe, upravo taj veliki raspon slavenskih jezika izvor je mnogih još uvijek neodgovorenih pitanja o slavenskim jezicima. Postavlja se pitanje kako su jezici te grupe dosegli takav raspon, kako su uspjeli ostati toliko slični u vremenskom periodu koji traje više od jednog tisućljeća i postavlja se pitanje etniciteta govornika slavenskih jezika u prošlosti.

Ranije se širenje slavenskih jezika najviše povezivalo s masovnom migracijom govornika toga jezika iz njihovog *Urheimata*, ali danas je ta teorija na klimavim nogama. Napretkom znanosti neki detalji iz te teorije više se ne čine tako pouzdani kao prije, ponajprije se to odnosi na pitanja rasprostranjenosti slavenskih jezika i njihove istovremene sličnosti. Prema postulatima lingvističkih znanosti za ovakav stupanj sličnosti potrebno je da se jezik razvija na suženom prostoru. U tome slučaju jednostavno ne možemo objasniti broj današnjih govornika slavenskih jezika, jer takav stupanj demografskog širenja u tome razdoblju jednostavno nije moguć. Barford je na temelju sličnosti današnjih jezika zaključio da je do podjele jezika došlo prije širenja te ranije varijante općeg slavenskog jezika, on ne smatra da je riječ isključivo o migracijama zato što bi se onda jezik razvijao u odvojenim grupama i današnja bi razlika bila puno veća, on smatra da se jezik djelomice proširio usvajanjem od strane domicilnog stanovništva na prostorima koje su Slaveni okupirali.⁴⁸ Može se povući paralela između ove teorije i one o usvajanju slavenske kulture od strane autohtonog stanovništva. Pleterski s druge strane smatra da je vrlo vjerojatno riječ o migracijama, a osim toga navodi da bi lingvistički *urheimat* trebali tražiti na području baltskih hidronima, jer on smatra da su slavenski jezici prije bili dio baltskih jezika. Svoj zaključak temelji na tome što se prema lingvistima jezični sustav praslavenskog može izvesti iz baltskih jezika, a baltski jezični sustav nije moguće izvesti iz slavenskog.⁴⁹

Curta ne prihvaća teoriju o migraciji i razvio je svoju teoriju o slavenskim jezicima, koja se oslanja na ideju *koinea* i „language shifta“⁵⁰. On ne koristi današnji raspon slavenskih jezika kao putokaz za istraživanje njihovog raspona u prošlosti, nego navodi da mi zapravo nemamo informacije iz prošlosti o korištenju slavenskog jezika na prostorima na kojima se danas koristi. Kao primjer navodi Poljsku, Ukrajinu, ili bilo koju drugu lokaciju povezanu sa slavenskim kulturama u ranom srednjem vijeku, ali s druge strane navodi da možemo sa sigurnošću znati da je slavenski jezik postojao 600. godine jer se u to razdoblje može datirati kontakt slavenskog s romanskim jezicima Podunavlja.⁵¹ Osim Poljske Curta navodi i Hrvatsku i Sloveniju kao zemlje gdje ne postoje arheološki dokazi o ranim Slavenima, a danas se koriste slavenski jezici, svakako treba napomenuti kako je Curta izostavio činjenicu da u Hrvatskoj i Sloveniji postoji mnoštvo toponima, koji se mogu povezati sa Slavenima i njihovom kulturom. Curta je taj dio svoje teorije utemeljio na tome što poriče određenim nalazištima njihov slavenski karakter. Barford ima drugačiji pristup, on se slaže s Curtom da mi nemamo pisanih dokaza, koji govore o tome koji se jezik pričao na lokalitetima vezanim uz Slavene, ali isto tako navodi da postoje dokazi koji mogu potvrditi da se u kasnijem razdoblju na tim istim lokalitetima

48 P. BARFORD 2001: 16.

49 A. PLETERSKI 2013: 13.

50 *Language shift* je naziv za proces kojim jedna zajednica mijenja svoj primarni jezik nekim drugim jezikom, koji nije povezan s prijašnjim jezikom, odnosno to je proces, koji nije evolucija jezika, nego zamjena jednog jezika drugim jezikom.

51 F. CURTA 2020: 172.

rabi slavenski jezik, a dokazi upućuju na kontinuitet u kulturnom razvoju od razdoblja ranog srednjeg vijeka do pojave prvih slavenskih natpisa. Tom logikom možemo zaključiti da se na nalazištima praške i ostalih srodnih kultura, a u ovom slučaju radi se o Sukow-Dziedzice kulturi, govorilo slavenskim jezikom jer je dokazano da se slavenski jezik koristio u njihovoj kontinuuaciji.⁵² Možemo povući paralelu s nalazištima na području današnje Grčke, gdje imamo pregršt pisanih izvora, koji govore o Slavenima, i postoje lingvistički tragovi u imenima toponima, ali arheoloških dokaza gotovo da nema. U takvoj situaciji ne možemo si dopustiti da u potpunosti odbacimo postojanje Slavena na tom području samo zbog manjka arheoloških dokaza, isto kao što ne možemo odbaciti mogućnost postojanja Slavena na području Poljske jer nemamo lingvističkih dokaza o tome, isto to se odnosi i na područje Hrvatske i Slovenije.⁵³

Curta smatra da je slavenski jezik nastao kao *koine* na području dodira balto-slavenskih, iranskih i tračkih dijalekata. Dugotrajnim i intenzivnim društvenim kontaktom nosilaca dijalekata, došlo je do formiranja slavenskog *koinea*.⁵⁴ Njegovo rješenje za problematiku širenja jezika je migracija dijela stanovništva, koje je govorilo slavenskim jezicima zajedno s Avarima na područje Karpatskog bazena. U tim okolnostima slavenski postaje *lingua franca* u Avarskom Kaganatu. Pomoću svoje nove pozicije, slavenski se jezik mogao proširiti kao jezik komunikacije među različitim etničkim skupinama i tako se učvrstiti na području pod direktnom kontrolom Avarskog Kaganata i na pograničnim područjima na koje je Avarski Kaganat utjecao.⁵⁵

Lingvistička teorija Luje Margetića u određenim aspektima nalikuje teoriji Curte. Margetić povezuje širenje slavenskog jezika, i sukladno tome identiteta, s Hunskom državom. On smatra kako su Huni pri svome prodiru prema Europi i uništenju federacije na čelu koje su bili Goti, dali Slavenima priliku da se oslobode gotske prevlasti. Nakon zauzimanja velikih dijelova srednje i istočne Europe, Hunima je trebao posrednik preko kojega će se vršiti komunikacija između njih i njihovih podanika, odnosno trebala im je etnija upravitelja.⁵⁶ Margetić smatra kako je logično pretpostaviti da tu ulogu nisu dobili Goti jer su oni bili poraženi od strane Huna i zato jer su bili najmoćniji podređeni narod. U takvoj situaciji Margetić smatra da su tu ulogu Huni namijenili upravo Slavenima, a u prilog svojoj hipotezi navodi činjenicu kako se raspon slavenskih jezika u Europi dobrim dijelom poklapa s rasponom teritorija hunske države.⁵⁷ Margetić tvrdi da se slavenski jezik proširio putem toga što je bio glavni jezik „etnijske upravitelja“ i zato što je ta pozicija nudila određene povlastice, koji su i pripadnici drugih naroda željeli za sebe. Samim time dio pripadnika drugih naroda se prema njemu slavenizirao kako bi mogli doći do tih povlastica.⁵⁸ Margetić se okrenuo ovakvom tumačenju zato što smatra nemogućom teoriju o migraciji zbog demografskih ograničenja toga razdoblja i zbog toga što se takva teorija nikako ne može uklopiti u lingvističku sliku o slavenskom jeziku.⁵⁹ Samu etimologiju imena „Slaveni“ izvodi hunske riječi *saqla*, koja znači nadzirati što prema Margetiću također ide u prilog njegovoj teoriji.⁶⁰

52 P. BARFORD 2020: 66.

53 P. BARFORD 2020: 61–62.

54 F. CURTA 2020: 170.

55 F. CURTA 2020: 173.

56 L. MARGETIĆ 2005: 90.

57 L. MARGETIĆ 2005: 89.

58 L. MARGETIĆ 2005: 90.

59 L. MARGETIĆ 2005: 90.

60 L. MARGETIĆ 2005: 91.

Prema Curti glavni „krivac“ za nastanak i širenje slavenskog identiteta, u današnjem obliku, slavenski je jezik, koji se kao *koine* proširio diljem Istočne i Srednje Europe, a od velike pomoći bio je i kaganat koji je prema Curti nenamjerno pomogao tome širenju kada je usvojio slavenski, kao jezik međusobne komunikacije. On smatra da su ljudi prvo prihvatili jezik kao jezik opće komunikacije među različitim grupama ljudi, a s vremenom je slavenski postao jedini jezik komunikacije, a ostali jezici su se izgubili. Za Curtu su dakle Slaveni „zajednica“ koja je nastala na temelju lingvističke povezanosti *koineom*. Prema njemu već samo postojanje slavenskog jezika kao *koinea* isključuje bilo kakav etnički faktor zbog načina na koji se *koine* formira, kao jezik komunikacije između različitih grupa.⁶¹ Barford smatra kako je moguće da je dio Slavenskog etničkog korpusa bio vezan isključivo lingvističkim sponama, ali isto tako smatra da sam jezik ne predstavlja dovoljnu sponu za formiranje zajedničkog identiteta, on smatra da mora postojati i povezanost na kulturnom nivou koju Curta negira.⁶²

6. “ETNICITET” RANIH SLAVENA

U većini dosadašnjih znanstvenih radova i djela nije bilo puno dvojbe oko slavenskog etniciteta. Povjesničari su bili svjesni činjenice da je bilo miješanja između kultura i puno asimilacije, ali nitko do sada nije sumnjao u postojanje određene grupacije iz koje je taj etnicitet poniknuo i iz koje se raširio, odnosno u postojanje grupe ljudi koja se stvarno mogla nazivati slavenskom i koja je mogla migracijom ili nametanjem svoje kulture proširiti svoj teritorij. Taj se slavenski etnicitet povezivao s arheološkim kulturama koje su smatrane “slavenskima”, poput primjerice praške, penkovske i koločinske. U ranijim su se radovima te kulture povezivale sa Slavenima na temelju više faktora kao što su: sličnost materijalne kulture, prema rasponu svoga teritorija koji se otprilike poklapao sa širenjem slavenstva i kontinuitetu daljnjeg razvoja prvih slavenskih država na prostorima tih kultura. S tim se interpretacijama slaže i Barford, koji je ustvrdio da je slavenska kultura poprilično jednolična na većem dijelu prostora kojeg zahvaća.⁶³ Bez obzira na svoje relativno slaganje s dijelom ranijih interpretacija slavenskog etniciteta, on navodi kako je vrlo vjerojatno došlo do asimilacije i slavizacije stanovništva. Tu ideju potkrjepljuje pisanim izvorima i arheološkim dokazima, koji se oslanjaju na pojavu značajki drugih kultura uz tipično slavensku kulturu, kao i pisanim izvorima u kojima se napominje kako Slaveni prihvaćaju strance u svoje društvo.⁶⁴ Kao i Curta, Barford smatra da je jedno od kristalizacijskih središta slavenskog etniciteta bilo Donje Podunavlje i smatra da je tamo došlo do kristalizacije etniciteta zbog vanjskog pritiska, koji je dolazio od strane Bizanta.⁶⁵

Curta s druge strane ima svoje tumačenje etniciteta i identiteta ljudstva povezanog s tim kulturama. On smatra kako je velik dio slavenskog identiteta zapravo konstrukt, koji nije utemeljen ni na kakvim biološkim ili materijalnim faktorima. Smatra da je dobrim dijelom naše razumijevanje slavenskog etniciteta poteklo od bizantskih autora. U takvoj situaciji postavlja se pitanje pristupa toj problematici. Postoje dva glavna pristupa etnicitetu, koji se koriste u znanstvenoj

61 F. CURTA 2020: 178.

62 P. BARFORD 2001: 34.

63 P. BARFORD 2001: 56.

64 P. BARFORD 2001: 55.

65 P. BARFORD 2001: 49.

zajednici. Primordijalistički pristup oslanja se na ideju da etnički identitet nije samo stvar osobne koristi, pogotovo jer u povijesti postoje primjeri kada se ljudi drže svoga identiteta, iako im to ne ide u korist. Prema tom pristupu mi se nesvjesno više povezujemo sa zajednicom kojom smo okruženi ili u kojoj smo usvojili pogled na svijet i to je zapravo slika našeg identiteta, on nije objektivn, nego je subjektivn. S druge strane imamo instrumentalistički pristup identitetu. Taj se pristup oslanja na ideju da je etnički identitet društveni konstrukt, koji je nastao udruživanjem pojedinaca radi dostizanja zajedničkog cilja ili potenciranjem postojanja zajedničkog cilja među većom skupinom ljudi, od strane društvene elite. Toj se društvenoj konstrukciji pojedinac pridružuje ovisno o tome vidi li on korist u tome ili ne, kao primjer toga navode se ratnici koji su se mogli pridružiti drugim skupinama radi koristi i radi prava na dio plijena od pljačke.⁶⁶ Također treba naglasiti kako identitet nije uvijek stvar osobnog izbora, kao primjer toga imamo grupe Germana, koje za razliku od Slavena nisu bila otvorene primanju novih pojedinaca.⁶⁷ Rasprava između pobornika ovih pristupa još je uvijek aktualna.

Zanimljiv pogled na fenomen slavenskog etniciteta nudi nam i Danijel Džino, koji se slaže s Curtom. On navodi kako termin „Slaveni” ,kojim se u tom razdoblju nazivaju stanovnici zaleđa, prikriva veliku kulturnu heterogenost hrvatskoga prostora, koji su naseljavali i Slaveni i romanizirano autohtono stanovništvo. On smatra kako je na hrvatskome prostoru prvo došlo do slavizacije romanskog stanovišta, a zatim i stvaranja hrvatskog identiteta, koji je obuhvatio i još uvijek romanizirano stanovništvo gradova i tada već Slavene iz unutrašnjosti. Smatra da je jedan od najbitnijih faktora za slavizaciju prostora bilo usvajanje slavenskoga jezika. On ne odbacuje dolazak stanovništva koje je govorilo slavenskim jezicima i napominje kako su postojale male i neorganizirane migracije.⁶⁸

Curta smatra da se slavenski „eticitet” najviše raširio zahvaljujući Avarskom Kaganatu i smatra da je širenje slavenskog „eticiteta” usko povezano sa širenjem slavenskog jezika. Riječ etnicitet nalazi se pod navodnicima jer Curta zapravo ne smatra da je riječ o etnicitetu, on smatra da je slavenski etnicitet znanstvena fabrikacija, koja je nastala kao rezultat miješanja nacionalizma u znanstveni rad, koje je počelo u 19. stoljeću, a prema njemu traje i danas. Curta ima takva mišljenja jer, kao što sam ranije napomenuo, teorija o slavenskom jeziku kao *koineu* nikako ne može funkcionirati paralelno s teorijom o postojanju zajedničkog slavenskog etniciteta, zato što se *koine* može pojaviti samo pri dodiru različitih skupina ljudi, a ne unutar jedne skupine. Slavenski je jezik prema toj teoriji rezultat društvene konvergencije ljudi, ne divergencije, a primarna funkcija formiranja etniciteta je divergencija od druge skupine ljudi. S time on veže i postanak slavenskog etniciteta na području *limesa* zbog potrebe za divergencijom od Bizanta, koji je vršio vanjski pritisak na to društvo, koje se zbog toga profiliralo kao slavensko, barem prema nazivu koji mu je dodijeljen od strane Bizanta.⁶⁹

Uz teoriju o slavenskom jeziku kao *koineu*, njegova teorija počiva na odbacivanju ideja kulturno-historijske škole, koja veže etnicitet i kulturu i navodi kako za takve zaključke jednostavno ne postoje dokazi, a osim toga smatra kulturno-historijsku školu zastarjelom. Također navodi kako se niti taj princip nije poštovao jer se Slavenima pripisuju i druge kulture, koje prema njegovoj interpretaciji imaju različita obilježja. Ovdje se radi o koločinskoj i penkovskoj kulturi. Za Curtu je

66 C. JAFFRELOT 2005: 39.

67 P. J. HEATHER 2008: 44–45.

68 D. DŽINO 2008: 201.

69 F. CURTA 2002: 344.

problematična i činjenica što na teritoriju koji se pripisuje Slavenima ne postoje uniformni nalazi, pa tvrdi da recimo u područjima poput Češke, Slovačke i Poljske nemamo izuzetno bogate ostave kakve imamo na području Ukrajine, a isto tako na području Ukrajine nema artefakata, kakve nalazimo na nalazištima, koja su sa sigurnošću pripisana Slavenima, kao što su ona s područja Rumunjske.⁷⁰

Hrvoje Gračanin također se dotakao teorija o doseljavanju Slavena u svome radu o Slavenima na području Panonije. On se ne slaže s Margetićevom teorijom prema kojoj ime Slavena dolazi od hunske riječi *saqla*, a također se ne slaže s Margetićevim dodjeljivanjem Slavenima uloge etničke-upravitelja u hunskoj državi.⁷¹ S druge strane ne slaže se niti s Curtinom teorijom prema kojoj ime Slavena dolazi od Bizantinaca jer ne vidi zašto bi Slaveni sebe nazvali imenom, koje su im dodijelili neprijatelji. Gračanin, kao što je i sam naglasio, oprezno ustvrđuje da su se protoslavenske skupine vrlo vjerojatno priključile Hunima u njihovom pohodu zajedno s istočnogermanskim skupinama, koje su tada obitavale na teritoriju današnje Ukrajine.⁷² Također navodi da i ako su protoslavenske skupine dospjele u Panoniju, one nisu bile dovoljno utjecajan faktor da bi mogle dobiti ulogu u društvu kakvu im je pripisao Margetić, nego je ta uloga pripala istočnogermanskim skupinama poput Gota, čiji je jezik, uz hunski i latinski, bio jedan od glavnih jezika u hunskoj državi. Kao najranije razdoblje za dolazak manjih skupina Slavena u Panoniju, Gračanin navodi prvu polovicu šestog stoljeća, što je na neki način potvrđeno izvorima kao što su naprimjer Martin iz Brakare i Jordanes. S druge strane Gračanin navodi kako se najznačajnija migracija Slavena dogodila zajedno s prodorom Avara na prostor Panonije. Gračanin u svome radu navodi kako je odnos između Avara i Slavena bio višeslojan i kako to nije bio samo odnos gospodara i podložnika. On navodi kako su Avari zbog svoje malobrojnosti bili prisiljeni oslanjati se na Slavene kao na lokalne gospodare i kako su morali surađivati sa Slavenima zbog njihovog privrednog i vojnog kapaciteta kao mnogobrojne skupine u Avarskom Kaganatu. Ta suradnja osobito je vidljiva u kasnijim razdobljima Avarskog Kaganata kada Avari prihvaćaju sjedilački način života i kreću živjeti izmiješano sa Slavenima. Ta simbioza Avara i Slavena omogućila je širenje „slavenskog“ etniciteta unutar okvira Avarskog Kaganata.⁷³

Iz svega ovoga možemo zaključiti kako se Curta pri svom tumačenju etniciteta u ranih Slavena oslanja na teoriju o *koineu*, na odbacivanje principa kulturno-historijske škole koji vezuju etnicitet i kulturu, na naglašavanje razlika između kultura i nalazišta koji se pripisuju Slavenima, na manjak pisanih izvora koji bi mogli potvrditi dosadašnje interpretacije etniciteta u Slavena i na reinterpretaciju ranije uspostavljene kronologije kultura na ovim prostorima. Središnja Curtina teza je da se slavenski etnicitet nije kristalizirao na području *urheimata* u Ukrajini ili bilo gdje drugdje, nego upravo na granici s Bizantom pod pritiskom agresivne bizantske politike Justinijana. Prema njegovoj tezi slavenski etnicitet društveni je konstrukt, a ne plod prirodnog unutarnjeg razvoja slavenskog društva i njegova kontinuiteta u geografskom prostoru. Također smatra kako današnje razumijevanje slavenskog etniciteta dobrim dijelom potječe upravo od interpretacija bizantskih autora, koje on smatra pogrešnima. Dobar dio modernih znanstvenika slaže se s tezom o nepostojanju slavenske etničke pripadnosti, ali prvenstveno na temelju današnjeg razumijevanja etniciteta i razumijevanja pripadnosti određenoj grupi u prošlosti.

70 F. CURTA 2020: 211.

71 H. GRAČANIN 2008: 18.

72 H. GRAČANIN 2008: 17–18.

73 H. GRAČANIN 2008: 37–38.

7. REAKCIJA BARFORDA I PLETERSKOG NA *MAKING OF THE SLAVS* I ODGOVOR CURTE KRITIČARIMA

Barford i Pleterski aktivno su se uključili u rasprave oko Curtine knjige. Barford se u tu raspravu uključio manjim intenzitetom i napisao je kratku recenziju Curtine knjige. Barford je u svojoj recenziji knjige iznio kratki presjek strukture knjige i iznio je pozitivno kritiku o knjizi. Barford napominje kako Curta pristupa temi na iznimno širok način i kako pokušava obuhvatiti sve aspekte tumačenja povijesti Slavena od arheologije, do kritike prema korištenju izvora. Također naglašava kako se Curtina knjiga odmiče od dotada aktualnih interpretacija rane povijesti Slavena i kako se oslanja na potpuno novi pristup toj temi. Barford navodi kako je fokus knjige samo na području Donjeg Podunavlja i samim time nam ne daje uvid u razmišljanja Curte o ostatku područja, koja se veže uz Slavena. Na kraju recenzije, Barford je ustvrdio kako je ovaj inovativni pristup tematici zanimljiv i kako svakom znanstveniku, koji se bavi Slavenima, ova knjiga može biti korisna.⁷⁴

Pleterski je nakon izdavanja Curtine knjige, kritizirao određene Curtine zaključke. Najviše se osvrnuo na Curtinu analizu arheoloških nalazišta koje se vežu uz Slavene, odnosno na njegovo odbacivanje ranijih analiza tih arheoloških nalazišta. Pleterski pri svojoj kritici Curtinih analiza nije odstupio od svojih teorija u kojima veže rane Slavene s više kultura, ali je također upozorio kako to nije idealan pristup, jer ostavlja mnogo prostora za pogreške. S druge strane Pleterski tvrdi da je takva interpretacija i dalje najefektivniji način za interpretaciju povijesti ranih Slavena. Osim toga Pleterski je kritizirao Curtino odbacivanje mogućnosti migracije zbog nedostatka pismenih i arheoloških dokaza i njegovo stajalište prema slavenskom jeziku kao *koineu*. Pleterski odbacuje Curtinu teoriju o slavenskom jeziku kao *koineu* na temelju lingvističkih teorija o razvoju slavenskog jezika kao ranijeg dijela skupine prabaltskih jezika.⁷⁵

Curta je kritizirao neke dijelove Barfordove teorije, poput onoga o migraciji Slavena na područje Vlačke i Barfordovo pripisivanje slavenskog karaktera određenim kulturama, a Curta to kritizira najviše na temelju toga što mi ne znamo kako su se te kulturne zajednice nazivale niti kako su ih nazivali drugi pa ih prema tome ne možemo pripisati Slavenima.⁷⁶ Curta je odgovarao i na kritike Pleterskog, a pomoću obrane svojih stavova pokušavao je dokazati kako je Pleterski taj koji griješi u svojim interpretacijama i također je pokušao pobiti neke teorije Pleterskog, poput naprimjer teorije o župama kao najstarijoj ustrojbenoj jedinici Slavena.⁷⁷ Curta je također kritizirao i uporabu folkloru u tumačenju slavenske religije i društva u prošlosti i za njega folklor nema nikakve veze sa Slavenima, nego isključivo s romantizmom 19. stoljeća.⁷⁸ Osim Pleterskog, Curti su kritike uputili i mnogobrojni manje poznati povjesničari, osobito oni koji se bave poviješću Slavena u ranom srednjem vijeku, ali u užim geografskim okvirima svojih lokalnih krajeva. Curta je Pleterskom i ostalim svojim kritičarima odgovorio putem svoga članka *Četiri pitanje za sve one koji još vjeruju u prapovijesne Slavene i ostale bajke* i putem članka *The Making of the Slavs Between Ethnogenesis, Invention and Migration*.

74 P. BARFORD 2002: 585.

75 A. PLETERSKI 2013: 11.

76 F. CURTA 2008: 157.

77 F. CURTA 2009: 17.

78 F. CURTA 2008: 163.

8. KRITIKA CURTINIM TEZAMA

U ovom dijelu svoga rada fokusirat ću se najviše na Curtine probleme u teoriji o jeziku i etnicitetu, ali u manjoj mjeri ću se dotaći i arheologije i interpretacije izvora. To su dijelovi u kojima najviše upada u oči određene nelogičnosti u Curtinim interpretacijama i pojedine slabe točke u njegovim vlastitim hipotezama. U arheološkoj analizi koju nam Curta nudi pojavljuje se velik broj nalazišta, ali kada se ta nalazišta smjeste u prostor čitave Europe radi se o dijelu „slavenskih“ nalazišta, koja su odabrana kao najbolji primjeri Curtinih hipoteza. S područja Hrvatske i Slovenije Curta navodi samo nekolicinu nalazišta, koja karakterizira kao neslavenska, a u stvarnosti postoji puno veći broj nalazišta. Može li se u tome slučaju Curtina teorija primijeniti na prostore Hrvatske i Slovenije ako nije izvršena potpuna analiza svih arheoloških nalazišta koja se pripisuju Slavenima na ovom prostoru, jer ipak se radi o pretpostavkama koje svojim opsegom u potpunosti obuhvaćaju poimanje Slavena na prostoru Hrvatske i Slovenije. Što se tiče interpretacije izvora napomenuo bih kako Curta u jednom trenutku različito vrednuje Jordanovo djelo. Odbacuje priču o sukobu Ostrogota i Anta i Jordanovo smještanje Slavena i Anta u prostoru na temelju Jordanova nepoznavanja geografije na prostorima sjeverno od Dunava, ali isto tako se poslužio Jordanom i njegovim smještanjem Anta kako bi pobio potencijalnu povezanost Anta s penkovskom kulturom.

Hipoteza o koineu ima određenu dozu problema. Prvi se dio hipoteze odnosi na ideju da se praslavenski razvio kao koine, odnosno da ga je zajednica ljudi usvojila i da se pomoću Avara jezik proširio s područja Ukrajine na područje Karpatskog bazena. Ako pretpostavimo da je prvi dio teorije točan, iako striktno govoreći za to ne postoje čvrsti dokazi, i dalje se javljaju problemi oko toga kako je došlo do daljnjeg širenja jezika. Moramo si postaviti pitanje kako se slavenski jezik proširio na područje Poljske, Istočne Njemačke, Sjeverne Bjelorusije i preko cijelog Balkana ako je njegovo širenje bilo vezano uz Avarski Kaganat. Kao što sam ranije naveo Curta smatra da je slavenski bio samo *koine* i da nema prateću materijalnu kulturu i etnicitet. U tom je slučaju teško objasniti širenje slavenskoga u Poljsku, koja je bila izvan dosega kaganata, a kontakt je bio praktično nepostojeći. Kolanje novca prema Baltiku prestaje još prije dolaska Avara, a i nakon njihova dolaska nemamo arheoloških dokaza o kontaktu između kaganata i većeg dijela područja današnje Poljske, osim nekolicine nalaza kopčiči avarskoga tipa, kao npr. one koja je pronađena u Nowoj Huti. Kakva bi bila motivacija stanovništva na području Poljske da prihvati strani jezik, makar on bio *koine*, ako od toga nema materijalne ili druge koristi.

U ovakvoj konstelaciji činjenica očito je da niti ideja *koinea*, niti ideja širenja putem Avarskog Kaganata ne mogu u potpunosti objasniti fenomen širenja slavenskoga jezika, a to je naglasio i sam Curta rekavši da je njegova teorija samo hipoteza, ali za koju on smatra da je najvjerojatnija na temelju arheoloških dokaza.⁷⁹ Ta hipoteza najbolje odgovara njegovoj teoriji o nepostojanju slavenskoga etniciteta. Sve teorije vezane uz jezik ranih Slavena, mahom se oslanjaju na siromašne arheološke dokaze i pisane izvore, koji nisu pisani po današnjim standardima.

Curta iznosi dokaze u vidu arheoloških nalaza i pisanih izvora, za koje smatra da potvrđuju njegovu teoriju o nepostojanju slavenskoga etniciteta. Kao podršku svojoj tezi navodi da nemamo niti jedan pisani izvor iz 6. stoljeća, koji spominje Slavena na području Poljske, Slovačke,

79 F. CURTA 2020: 173.

Ukrajine i Bjelorusije.⁸⁰ Treba naglasiti da se u tom istom periodu Slaveni spominju na području Donjeg Podunavlja. Spominju se vjerojatno zato što se nalaze na *limesu* i zbog svoje uključenosti u pljačkaške pohode protiv teritorija carstva. S druge strane zašto bi pored primarne prijetnje na granici, antičkim piscima bila zanimljiva područja daleko od *limesa*, pogotovo ako se složimo s Curtinom teorijom da nisu niti bili upoznati s tim krajevima.⁸¹ Jordan i Prokopije spominju Slaveni na područjima dublje u *barbaricumu*, ali ih Curta ovdje ne navodi, jer smatra da neki njihovi dijelovi nisu primjereni za uporabu pri proučavanju Slavena izvan područja Donjeg Podunavlja. Ostali znanstvenici naglašavaju da se te izvore treba uzeti sa „zrnom soli“, ali uzeti sa „zrnom soli“ ne znači u potpunosti odbaciti.

Ako razmotrimo činjenicu da se na području Donjeg Podunavlja Slaveni spominju u izvorima iz 6. stoljeća, a istovremeno se ne spominju na područjima dublje unutar *barbaricuma*, javlja se pitanje jesu li oni iz tih daljih područja migrirali prema Dunavu ili su od Dunava migrirali prema unutrašnjosti. Pri usporedbi ove dvije teorije, prva teorija se nameće kao vjerojatnija, pogotovo kada uzmemo u obzir ideju o *koineu*, koja implicira da je slavenski nastao na području dodira određenih skupina dijalekata, sukladno tome drugu teoriju možemo odbaciti jer područje Donjeg Podunavlja ne zadovoljava uvjete te teorije. Možemo zaključiti da se ili „language shiftom“ ili migracijom jezik proširio do područja Donjeg Podunavlja, što automatski implicira da je došao iz neke dublje unutrašnjosti, odnosno s područja za koja se ne navodi da na njima žive Slaveni, poput primjerice područja na kojem se *koine* mogao razviti.

Usto ako uzmemo u obzir da Curta datira kontakt slavenskog s romanskim jezicima u razdoblje oko 600. godine, možemo zaključiti da se slavenski jezik proširio na područje Donjeg Podunavlja barem neposredno prije 600. godine, što upućuje na to da je u 6. st. već postojao na nekom području gdje se Slaveni u tom razdoblju ne spominju u pisanim izvorima. U prilog ovome ide i ideja o slavenskom kao *linguae franci* na području Avarskog Kaganata. Avari su još tijekom 6. st. migrirali na područje Karpatskog bazena, a za korištenje slavenskog kao *linguae france* na području kaganata bilo bi potrebno da ljudstvo koje se služi slavenskim jezikom migrira zajedno s njima. Imajući u vidu kako su vrlo vjerojatno prošli područjem crnomorskih stepa možemo zaključiti da su na tom području pronašli govornike slavenskog jezika, koje su doveli sa sobom. S druge strane Curta je ponudio i rješenje prema kojem se preko govornika tračkih dijalekata taj *koine* proširio do *limesa*, ali to je samo hipoteza.

80 F. CURTA 2020: 178.

81 F. CURTA 2020: 48.

9. ZAKLJUČAK

curta je svojom prvom knjigom *Making of the Slavs* uzdrmao dotada čvrste temelje tadašnje slavistike, a svojom drugom knjigom *Slavs in the Making* pokušao je dodatno razjasniti i proširiti svoje argumente, odgovoriti svojim kritičarima i izaći iz užih okvira Donjeg Podunavlja koji su u fokusu njegove prve knjige. On je u svojim djelima iznio mnoge neortodoksne teorije, koje se prije nisu pojavljivale u takvom obliku u znanstvenim krugovima, koji su se bavili ranom poviješću Slavena. Curta odbacuje kulturno-historijski pristup, prema kojemu se arheološke kulture često povezuju s identitetima i navodi da za takav pristup ne postoji realan temelj, za njega se ovdje radi o nagađanju. Držeći se svoje teze on odbacuje isključivu povezanost Slavena s praškom, penkovskom i koločinskom kulturom. Osim toga u svojim knjigama i člancima pokušao je rasformirati ideju o jed-noličnoj slavenskoj kulturi, navodeći brojna nalazišta, koja rijetko zadovoljavaju sve kriterije prema kojima se nalazište određuje kao slavensko. U svom novom pristupu dotakao se i dotada relativno uvriježene teorije o velikoj migraciji Slavena, nju je odbacio primarno na temelju ne postojanja arheoloških tragova migracija, a također zbog činjenice da nema pouzdanih pisanih izvora, koji bi tu istu migraciju mogli potvrditi. Odbacivanje teorije o migraciji veže se na naglašavanje različitosti materijalnih kultura, jer bi u slučaju velike migracije materijalna kultura vjerojatno bila prenesena. Odbacio je i teorije o kontinuiranoj kulturi na prostoru koje su naseljavali Slaveni, koje pobija na temelju krivih arheoloških datacija i zastarjelih metoda, koje se koriste pri dataciji i također iznosi svoje datacije tih istih nalazišta, pomoću kojih pokušava potkopati starije teorije.

U pitanjima jezika Curta je spojio dvije teorije, prva se odnosi na formaciju slavenskoga jezika, prema kojoj je slavenski jezik *koine*, koji je nastao na području dodira različitih skupina ljudi sa sličnim dijalektima, a prema drugoj teoriji taj *koine* je s Avarima došao do Karpatskog bazena odakle je nastavio svoje širenje avarskom domenom kao *lingua franca*, odnosno jezik komunikacije avarskih gospodara i njihovih podanika. Ova interpretacija ima težinu i predstavlja novi pristup teoriji o širenju jezika, ali i ona ima svoje mane i oslanja se na idealizaciju okolnosti kako bi se širenje jezika objasnilo, osobito u aspektu širenja jezika izvan područja avarskog utjecaja. Prema njegovoj teoriji jezik se širi nevezano uz "slavenske" kulture, a njegov primarni širitelj je Avarski Kaganat. Time on odvaja jezik od tih kultura i još snažnije dekonstruira vezu između jezika i kulture, odnosno etniciteta.

Etnicitet Slavena je do sada bio aksiom u istraživanjima povijesti ranih Slavena. Nitko nije sumnjao u to da se u nekom trenutku u povijesti taj etnicitet kristalizirao na području *urheimata*. Postojale su razne teorije o točnoj lokaciji *urheimata* ili o okolnostima u kojima se slavenski etnicitet iskristalizirao, ali postojanje slavenskog etniciteta nije dovođeno u pitanje. Curta je već u svojoj prvoj knjizi doveo u pitanje postojanje etniciteta, koji bi se mogao nazvati slavenskim. U jednom dijelu svoje knjige navodi da je to konstrukcija bizantskih autora, ali s druge strane priznaje da je došlo do kristalizacije na području Donjeg Podunavlja. Ljudstvo koje je bilo u središtu te kristalizacije ne povezuje sa Slavenima, nego im samo pripisuje poznavanje slavenskog jezika, koji za njega ne može biti etnički marker zbog toga što je istovremeno *koine*. Odvajanjem arheoloških kultura od etniciteta i oduzimanjem jeziku uloge etničkog markera, on se približava svom cilju dekonstrukcije teorija o slavenskom etnicitetu. Curta time pokušava prikazati da je to samo akademski konstrukt, bez pravog znanstvenog uporišta.

Kritiku njegovoj teoriji treba uputiti na temelju toga što se on bori protiv određenog shvaćanja slavenskog etniciteta koje je gotovo nestalo iz moderne povijesne znanosti, a bori se protiv nje iz svojih razloga, koji se nadovezuju na tradiciju rumunjske historiografije da umanjuje ulogu Slavena

u povijesti Rumunjske. Većina modernih znanstvenika smatra da je bespredmetno raspravljati o etnicitetu Slavena u tom razdoblju kada takva svijest nije postojala i ne može se današnjim metodama kvantificirati. Problematičan je i jako širok raspon lokaliteta kojima se on služi pri izvođenju svojih zaključaka, jer jednostavno nije moguće provjeriti svaki od tih lokaliteta, a problem se javlja i u selektivnom izvlačenju informacija, koje odgovaraju njegovim teorijama, iz tih lokaliteta ili pisanih izvora. Kao primjer toga možemo uzeti njegovo odbacivanje Jordanove priče o sukobu Ostrogota i Anta i odbacivanje njegova smještanja Slavena i Anta na temelju nepoznavanja geografije prekodunavskih prostora, a u istom djelu se koristi Jordanovim smještanjem Anta na sjevernoj obali Crnog Mora kako bi pobio njihovu potencijalnu povezanost s penkovskom kulturom.

Curtini znanstveni radovi i njegove intepretacije potakle su veliku raspravu u povjesničarskim krugovima. Iako Curta s nekim svojim pretpostavkama možda ide predaleko, mora se priznati da je pokrenuo raspravu i samim time otvorio povijest Slavena razvoju novih pristupa i ideja, koji će nam nekada u budućnosti donijeti nova saznanja na tom polju.

BIBLIOGRAFIJA

MONOGRAFIJE

- P. M. BARFORD, 2001 – Paul M. Barford, *The Early Slavs, Culture and Society in Early medieval eastern Europe*, Ithaca: Cornell University Press, 2001.
- F. CURTA, 2001 – Florin Curta, *The Making of the Slavs, History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500 – 700*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- F. CURTA, 2021 – Florin Curta, *Slavs in the Making, History, Linguistics and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 – ca. 700)*, New York: Routledge, 2021.
- M. GOJDA, 1991 – Martin Gojda, *The Ancient Slavs, Settlement & Society*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991.
- A. PLETERSKI, 1990 – Andrej Pleterski, *Etnogeneza Slovanov*, Ljubljana: Arheo, 1990.
- V. V. SEDOV, 1995 – Valentin Vasiljevič Sedov, *Sloveni u ranom srednjem vijeku*, Novi Sad: Akademska knjiga, 1995.
- F. CURTA, 2009 – Florin Curta, The Early Slavs in the Bohemia and Moravia: A Response to my Critics, *Archeologické Rozhledy*, 61, Prag, 2009, 1–30.
- F. CURTA, 2015 – Florin Curta, Četiri pitanja za one koji još vjeruju u prapovijesne Slavene i ostale bajke, *Starohrvatska prosvjeta*, 42, Split, 2015, 286–303.
- D. DŽINO, 2008 – Danijel Džino, ‘Becoming Slav’, ‘Becoming Croat’: New Approaches in the Research of Identities in Post-Roman Illyricum, *Hortus Artium Medievalium*, 14, Zagreb, 2008, 195–206.
- H. GRAČANIN, 2008 – Hrvoje Gračanin, Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji, *Scrinia Slavonica*, 8, Slavonski Brod, 2008, 13–54.
- P. J. HEATHER, 2008 – Peter J. Heather, Ethnicity, Group Identity, and Social Status in the Migration Period, *Franks, Northmen and Slavs*, 5, Turnhout, 2008, 17–51.
- C. JAFFRELOT, 2005 – Christophe Jaffrelot, For a Theory of Nationalism, *Revisiting Nationalism*, New York, 2005, 10–62.
- L. MARGETIĆ, 2005 – Lujo Margetić, Etnogeneza Slavena, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 43, Zagreb, 2005, 89–143.
- A. PLETERSKI, 2013 – Andrej Pleterski, Etnogeneza Slavena – metode i proces, *Starohrvatska prosvjeta*, 40, Split, 2013, 7–30.
- F. CURTA, 2008 – Florin Curta, The Making of the Slavs between ethnogenesis, invention, and migration, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2, Sankt Peterburg, 2008, 155–172.

ČLANCI U ČASOPISIMA

- F. CURTA, 2008 – Florin Curta, The Making of the Slavs between ethnogenesis, invention, and migration, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2, Sankt Peterburg, 2008, 155–172.